

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА
МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 38

Заснований в 1996 році

Рівне – 2007

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 38. — Рівне: РДГУ, 2007. — 315 с.

Збірник наукових праць містить статті з теоретико-методологічних, психолого-педагогічних, культурологічних та етно-психолінгвістичних проблем спілкування.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, психологів, практичних працівників освіти, керівників загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

Янцур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Вербець Владислав Володимирович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Воробйов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Малафійк Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Мітюров Борис Никифорович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти);

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 4 від 31. 11. 2007 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 08 — 8.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2007

ВЫВОДЫ

1. Познание собственного мира личности избираемой специальности и окружающей среды определяют обоснованность притязаний на избираемую профессию.
2. Материальная составляющая терминальных ценностей психологически не однозначна в условиях светского-профессионального и богословского образования в становлении личности.
3. Осознание духовности в системе: «деятельность-сознание-личность» реализуется в процессе изучения психологии личности как объективной науки о субъективном мире человека, источнике личностного преобразования и воздействия на других.
4. Духовная составляющая профессионального становления мотивирована существенно, так как она детерминирована ценностными ориентациями личности и системой образования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Носков В.И. Особенности направленности личности студентов частного вуза // Зб. Всеукраїнської науково-практичної конференції. «Актуальні проблеми фізичного виховання в вузі». – Донецьк: ДонДІМ ім. М. Горького, 1998. - С. 75-79.
2. Психология индивидуальных различий // Под ред. Ю.Б. Гипенрейтер, В.Я. Романова. – М.: Изд. МГУ, 1982. – 207 с.
3. Зинченко В.П. Аффекты и интеллект в образовании. – М.: Тривола, 1995. – 64 с.
4. Маслоу А. Психология бытия. Тест по оценке уровня самоактуализации личности (Н.Ф. Калина). – М.: «Реф-бук», «Ваклер», 1997. – С. 283-300.
5. Инновационные технологии в гуманитарном вузе / В. И. Носков, А. В. Кальянов, О. В. Мирошниченко и др.: Под ред. В. И. Носкова – Донецк: ООО «Лебедь», 2002.-288 с.
6. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога в образовании: Учебное пособие. – М.: «Владос», 1995. – 529 с.
7. Сенин И.Г. Опросник терминальных ценностей: Руководство НПЦ «Психодиагностика». – Ярославль: Б.И. – 1991.- 50 с.
8. Балл Г.А. Некоторые методологические принципы гуманистически ориентированной допрофессиональной и профессиональной подготовки // Prace naukowe: Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. – 1998. – 45 с.

Резюме. В статье с учетом духовной и материальной составляющей терминальных ценностей будущих специалистов социномических специальностей раскрываются психологические особенности образовательной деятельности в современном корпоративном высшем учебном заведении.

Ключевые слова: самопознания, профессиональное самоопределение, духовность профессионала, акмеическая психология, дух взаимопонимания, трансцендентные ценности.

The summary. In this article is looking for phycological peculiarities of educational activity in modern corporative high school, making the determination of spirit and material components of termal values.

Key words: selfcognition, professional self-fdetermination, spirit of professional, aklemetic phsycology, spirit of self-education, traditional values.

Одержано редакцією 06.11.2007.

УДК: 37. 159. 955. 5: [37: 316. 28] – 057. 871

Р.В. ПАВЕЛКІВ

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ФОРМУВАННІ МОРАЛЬНИХ СУДЖЕНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Резюме. У статті на теоретичному та методологічному рівнях розкривається роль педагогічної комунікації у процесі морального розвитку особистості молодшого школяра. З позицій теоретичних концепцій морального розвитку особистості, специфіки функціонування когнітивно-оцінних структур свідомості з'ясовано особливості формування моральних суджень молодших школярів, як одного з продуктів функціонування моральної сфери на даному віковому етапі.

Ключові слова: педагогічне спілкування, моральна свідомість, моральна самосвідомість, моральна норма, моральні судження.

Історичний період, який ми переживаємо, характеризується як вхід в еру постіндустріального суспільства, головними рисами якого є орієнтація на послідовність та ефективність соціального і природного розвитку. Прагнення до гуманізації освіти - характерна особливість нашого часу, часу швидких і різких змін природного та соціального середовища, ідеологічних систем, професійних вимог та технологічних можливостей, фундаментальних перетурбацій в людській самосвідомості та самоідентифікації. Одним з шляхів у реалізації цього прагнення є побудова особливого типу стосунків між суб'єктами навчально-виховного процесу, який сприятиме максимальній реалізації потенційних можливостей дитини та допомагатиме їй у духовному й фізичному розвитку. В основі гуманістично орієнтованої системи освіти повинні лежати особливі взаємини співтворчості, поваги, співпраці, уваги один до одного, ширості.

Традиційна навчально-виховна система, яка тривалий час розвивалась за умов орієнтації на ідеї примусу, не відповідає соціальним запитам сьогодення. Необхідність глибоких перетворень у галузі освіти та

виховання передбачає докорінну перебудову всіх сторін успадкованої навчально-виховної системи. У цьому контексті, найскладнішим моментом є розв'язання питання готовності вчителя до роботи в нових умовах, до подолання стереотипів застарілого педагогічного мислення, його психологічної готовності до переорієнтації на нові принципи виховання, до впровадження нових індивідуальних стратегій і тактик, а найголовніше – готовності вчителя до педагогічної комунікації, що за сучасних умов набуває нового наукового змісту та практичного значення. Тобто у процесі педагогічної взаємодії учень повинен розглядатися не як об'єкт педагогічних дій, а як суб'єкт із своїм внутрішнім світом, системою цінностей, індивідуальними особливостями, тощо.

Саме тому, безумовно, актуальним є дослідження проблеми міжособистісної, суб'єкт-суб'єктно орієнтованої взаємодії вчителя з учнем у молодшому шкільному віці, у якій головне місце посідає питання готовності педагога до діалогу, його вміння забезпечити ефективність комунікативної взаємодії з учнем за нових соціально-економічних умов, готовність сприймати учня як партнера, суб'єкта спілкування з його конкретними характеристиками та індивідуальними особливостями. Таким чином, актуальність даного повідомлення обумовлена значущістю розкриття проблеми педагогічної комунікації та її ролі у процесі морального розвитку особистості дитини молодшого шкільного віку.

Проблемі міжособистісної взаємодії в галузі педагогічної психології присвячено багато праць. Це – праці Ш.О.Амонашвілі, О.М.Леонтьєва, І.В.Страхова та ін. Ролі психологічних характеристик особистості у детермінації впливу педагогічного спілкування присвячені праці О.О.Бодальова, М.О. Березовіна, Я.Л.Коломінського, З.М. Вяткіної та інших дослідників.

Численні дослідження проблем педагогічної взаємодії засвідчили, що перебіг процесів навчання та виховання не може бути успішним без тісного їх поєднання із процесами спілкування, що мають відзначатися багатьма належними характеристиками. Крім того, слід завжди брати до уваги факт нерозривного зв'язку, що існує між процесами навчання, педагогічною діяльністю та спілкуванням загалом. Я.Л. Коломінський розглядаючи спілкування, у широкому розумінні цього поняття, в його педагогічному сенсі, зазначав, що воно фактично збігається за змістом із поняттями виховання і соціалізації. Вчений підкреслює також велике значення спілкування як складової комунікативного компоненту, який може бути важливим чинником організації навчальної діяльності та оволодіння навчальною інформацією [5].

О.О. Бодальов зазначає, що в процесі спілкування досягається взаєморозуміння під час виконання спільної роботи, зростає здатність прогнозувати поведінку учня за певних умов, або, навпаки, виникають конфлікти, чи модальні суперечності, виявляється нездатність передбачити його поведінку як партнера по спілкуванню. Вчений говорить також про те, що позитивний результат у спілкуванні, як правило, пов'язаний з адекватним чуттєвим відображенням один одного, накопиченням і правильним узагальненням інформації, тоді як негативний результат найчастіше є наслідком неадекватного взаємовідображення суб'єктами спілкування, недостатнього і неправильного тлумачення інформації, якою кожен з них володіє [2].

Розкриваючи специфіку педагогічного спілкування, О.М.Леонтьєв дає йому таке визначення: “Педагогічне спілкування - це професійне спілкування вчителя з учнями на уроці й поза ним (у процесі навчання та виховання), яке має певні педагогічні функції й спрямоване (якщо воно повноцінне і оптимальне) на створення сприятливого психологічного клімату, а також на оптимізацію навчальної діяльності і стосунків між педагогом і учнем у учнівському колективі” [6].

Крім цього, одним із головних завдань педагогічного спілкування у процесі особистісного розвитку молодшого школяра є вплив на його свідомість, формування у нього свідомого ставлення до навколишньої дійсності, до своїх обов'язків, до норм і правил суспільної поведінки, що забезпечує утвердження певного світобачення, світосприйняття - світогляду, який, в свою чергу, впливає на норми поведінки, на ставлення до навколишнього світу, на характер почуттів, смаків, інтересів, життєвих прагнень, ціннісних орієнтацій. Від того, на якому рівні і в якому спрямуванні буде сформований світогляд підростаючої особистості, залежить характер її моральних дій, вчинків, мотивів діяльності й поведінки.

Моральна свідомість молодших школярів досить часто характеризується нечіткістю суджень, переконань, відсутністю єдності слова і діла, громадською пасивністю. Причиною цього є те, що моральні та інші знання просто завчені, не сприйняті й не осмислені особистістю як провідні фактори її життя. Тому педагогічну комунікацію можна розглядати як метод виховного впливу, за допомогою якого педагог звертається до свідомості, почуттів, життєвого досвіду дітей з метою формування у них свідомого ставлення до дійсності, до морального змісту і норм поведінки людей.

Аналізуючи особливості розвитку моральної свідомості в молодшому шкільному віці у процесі педагогічної комунікації, варто відмітити, що одним із основних продуктів функціонування моральної сфери на даному віковому етапі є поява власних моральних суджень учня. Зазначимо також, що саме даний конструкт використовується багатьма вченими для опису дитячого морального розвитку та виокремлення його стадій (Ж. Піаже, Л. Колберг).

Аналіз теоретичних концепцій морального розвитку особистості показує, що здатність людини до висловлювання моральних суджень є результатом функціонування когнітивно-оцінних структур свідомості і виступає одним із важливих показників діяльності таких її елементів, як моральна свідомість та самосвідомість. С.Л.Рубінштейн підкреслював, що глибинна сутність свідомості це не лише процеси споглядання, відображення, рефлексії, але також відношення, оцінка, визнання, прагнення і відторгнення, утвердження і заперечення [9].

У цьому визначенні простежується визнання ролі моральних міркувань дитини в процесі формування і функціонування морального відображення. Моральні судження за своєю смисловою структурою є когнітивно-оцінними феноменами моральної свідомості. Ступінь їх сформованості як суттєвих функцій моральної свідомості особистості учня може свідчити про ступінь його загального розвитку.

Аналізуючи роль моральної свідомості для моральної поведінки, Л.С.Виготський указував, що принципово важливим у даному випадку є розуміння свідомості як попередніх форм організації поведінки. При цьому когнітивним функціям свідомості вчений надає статус ланки зв'язку між прагненнями і поведінкою [3].

Сутність моральних суджень, їх аналіз у психологічних теоріях ми знаходимо в роботі російського психолога М.О.Чикалова. На його думку, моральні судження значущо відображаючи функціонування когнітивно-оцінних механізмів моральної свідомості висвітлюють не лише об'єктивно-моральне, але і суб'єктивно-психологічне розуміння моральної норми. Крім того, вони здатні також відображати морально особистісну позицію чи систему принципів, які властиві людині й характеризують її. Аналізуючи розвиток моральних суджень учнів, автор говорить, що низький рівень селективності учнів початкової школи пов'язаний із відсутністю чи недостатньою яскравістю їх особистісної позиції з моральних питань, наявністю гетерономної орієнтації на вирішення моральних проблем. Робиться також припущення, що діти переважно користуються моральною системою оцінок, запозичених у батьків і наставників, а не особистісно-сформованих [10].

Моральне судження є результатом розмірковування, який здійснюється на основі інтеріоризованих знань моральних норм і правил. Міркуючи про життя і поведінку, зокрема у процесі педагогічного спілкування, вирішуючи складні моральні дилеми, висловлюючи свою думку, пояснюючи чи оцінюючи вчинки, відстоюючи свою позицію дитина висловлює моральні судження.

Феномен моральних суджень довгий час не привертав уваги вчених. У той же час аналіз моральних суджень є основою для побудови психологічних теорій морального і когнітивного розвитку дитини. Як елементи свідомості, моральні судження висвітлюють переконання особистості, виступають механізмами регуляції поведінки, показниками моральних позицій, важливими елементами повсякденного спілкування і взаємодії у педагогічному процесі.

Для психологічної теорії та педагогічної практики надзвичайно важливе значення має те, що судження є не просто формальне відтворення соціальних правил і умовностей. Це аналітичний процес прийняття рішення відносно того, що справедливо, що ні, що правильне і доречне, що таким не виступає. Яскравим свідченням цього є наявність розбіжності в характері обґрунтування дітьми вербальних ситуацій морального вибору стосовно взаємодії з дорослим та однолітками, які проявляються ще в період дошкільного та молодшого шкільного віку. Як показують дослідження діти демонструють більш високий рівень обґрунтування вербальної поведінки у ситуаціях, пов'язаних з однолітком, порівняно з ситуаціями, що стосуються взаємодії з дорослими [1].

Ця особливість морального вибору і суджень дає підставу стверджувати, що саме обмірковування ситуацій взаємодії з однолітками визначає основну лінію розвитку моральної свідомості в дитячому віці. Ця ситуація зумовлена тим, що ця лінія є менш підпорядкована тиску, соціальному контролю, вона більше відображає реальний рівень морального розвитку. Під час висловлення суджень щодо ситуацій взаємодії з дорослим діти швидше орієнтуються на просоціальні орієнтири, тоді як ситуації спілкування з рівними партнерами змінюють характер висловлених суджень.

Судження вибудовуються на основі знань, але знанням не дорівнюють. Це знання, що включає творче переконоструювання, знання, що містить оціночні компоненти. Недаремно Л.Колберг прагнувши простежити закономірності морального розвитку, звернувся до вивчення моральних суджень дітей та дорослих. У його концепції моральні судження розглядаються як цілісна структура, яка має високий рівень внутрішньої узгодженості, однорідності та гомогенності. (Зазначимо, що в дослідженні Т.П.Авдулової ідея гомогенності дитячих суджень спростовується). Важливим питанням є співвідношення суджень і поведінки. Як зазначає Л.Колберг, високий рівень моральних суджень не гарантує високого рівня моральної поведінки, але на його думку, це її суттєва передумова [11].

Судження використовують специфічно моральні визначення, які можна використовувати як відносно поведінки, так і інших явищ. Їх система неоднорідна. У власне етичному аспекті вирізняють чотири види суджень:

- судження, що відносяться до проблеми дефініції етичних термінів;
- судження про феномени морального досвіду і його причини;
- судження – заклики до моральної доброчинності;
- судження етичні оцінки.

Як зазначає Н.А.Чикалов лише судження першого типу мають відношення до етичної філософії. Судження другого і четвертого виду належать швидше психології та соціології, у той час як судження третього типу мають повчально-педагогічний характер [10].

Молодші школярі при визначенні правильності чи неправильності вчинків і суджень оточуючих можуть займати певну психологічну позицію, яка включає в себе такі аспекти:

- наявність певних моральних почуттів;
- наявність певних моральних переконань і суджень;
- наявність орієнтації вольової сфери на моральну оцінку в категоріях сприяння - заборони.

Дж. Мур визнає, що історично (на нашу думку, можна говорити й онтогенетично) моральні судження людини розвиваються із звичайних почуттів. Почуття морального схвалення і несхвалення можуть мати

складну структуру як у плані їх змістовних характеристик, так і внутрішньої суперечливості почуттів. Структура цих почуттів може також залежати від рівня соціального морального визнання вчинку, оскільки існують певні варіанти поведінки відносно яких існує однозначне моральне прийняття [7].

Можна виділити два способи вживання моральних суджень – “внутрішній” і “зовнішній”. Як указує О.Г.Дробницький, у першому випадку людина виявляє свої власні переконання, оцінює і позначає події зі своєї точки зору (тобто сама міркує в рамках моральної свідомості; у другому - вона просто констатує наявність певної моралі в тому чи іншому суспільстві, виступаючи в ролі спостерігача [4].

Виводячи паралель щодо моральних позицій дитини, можна констатувати, що сфера її моральних висновків переважно носить зовнішній характер. Думка дитини узгоджується з позиціями, що продукуються дорослими людьми, зокрема у процесах спілкування. У той же час варто зазначити, що у взаємодії з дорослими, дітям важче виводити узагальнену моральну норму, тоді як у ситуаціях з рівнем партнером правило викристалізовується швидше.

Моральні судження можуть виконувати дві функції: експресивну (виявляючи емоційні установки того, хто говорить) та функцію впливу на емоційні стани слухачів. Моральні судження можуть виконувати також оціночну функцію. З іншого боку, вони самі можуть піддаватися когнітивній оцінці. Одним з основних параметрів такої оцінки теоретиками моралі і морального розвитку визнається “правильність-неправильність”, яка є у свою чергу комплексним параметром, що має на увазі велику кількість соціальних і психологічних критеріїв. Параметр “правильності” напряму співвідноситься як із об’єктивною моральною сферою, так і з суб’єктивними її репрезентаціями, що існують у совісті індивіда. Мораль у сучасній психології розглядається як набір, кодекс принципів дії. Як показують дослідження, показники рівня розвитку моральних суджень, відображаючи не лише процеси когнітивної сфери, але і процеси морального розвитку особистості, мають широкі взаємозв’язки з характеристиками особистісної сфери. Так, у дослідженні М.О.Чикалова були виявлені значні кореляційні зв’язки показників розвитку моральних суджень з показниками дружельності, низькою агресивністю, поміркованістю, емоційною стійкістю. Дані кореляційні зв’язки мають високий рівень значущості. Вони вказують на наявність чи розвиток у особистості механізмів моральної регуляції поведінки, пов’язаної із врахуванням значимості іншої людини, у той час як низькі показники розвитку моральних суджень корелюють з орієнтацією на матеріальні цінності [10].

Г.Крайг вказує, що як і інші сфери соціального пізнання, мораль розвивається з віком. У сучасній психології моральні судження визнаються як форма активності людини, яка підпорядкована принципу розвитку. До того ж моральні судження, відрізняючись одні від інших за ступенем розвитку, можуть характеризувати рівень когнітивного розвитку моральної свідомості. З іншого боку, різні вербальні моральні конфлікти «викликають до життя» різні структури моральної свідомості дітей, що свідчить про гетерогенність моральної свідомості. Судження виносяться не тільки залежно від поточного рівня розвитку моральної свідомості, але й відповідно до особливостей самої ситуації, її «сили» і складності.

Ж.Піаже на основі аналізу моральних суджень дитини розробив теорію двохстадіального розвитку моральних почуттів. Моральне почуття дитини розвивається на основі поступового розширення соціального досвіду і розвитку його інтелектуальних структур [8].

Л.Колберг, розвиваючи погляди Ж.Піаже, розробив теорію розвитку моральних суджень і пов’язаної з ними моральної свідомості. Була висловлена думка про залежність моральних суджень від певної стадії морального становлення.

Проведені дослідження засвідчили неоднорідність моральних суджень дитини, їх залежність від структури моральних дилем, їх змісту, самовіднесення проблемної ситуації, особистісних факторів. Дослідження демонструють, що навіть люди, які, знаходячись на відносно високих стадіях морального розвитку, не завжди вибудовують свої судження, виходячи саме з цього рівня. На цій підставі Т.П.Авдулова робить висновок, що моральна свідомість дитини неоднорідна, гетерогенна. Тому судження можуть вибудовуватися на різних підставах, незалежно від досягнутого рівня розмірковування. Експериментальні дослідження цього автора у групах дітей дошкільного і молодшого шкільного віку показали, що гетерогенність моральних суджень проявляється вже в дитинстві, і її яскравість у цей період, можливо, навіть вища, ніж у інших вікових етапах. До основних факторів, що можуть зумовлювати вплив ситуації на характер моральних суджень, належать: зміст морального конфлікту, нормативна структура, рольові очікування. Вивчення моральних суджень молодших школярів дає автору підставу стверджувати, що в моральному розвитку простежується гетерохронність засвоєння різних за змістом моральних норм.

Моральні судження є не лише результатом чи механізмом когнітивно-оцінної діяльності, але можуть також виступати предметом даної діяльності. Люди здатні виявляти своє ставлення не лише до вчинків людей, але і до їх суджень. Параметр “правильності-неправильності” може використовуватися як ключовий при визначенні понять “морального стану”, “совісті”, “морального розвитку”.

Підсумовуючи, можна зазначити, що моральні судження, відображаючи певну моральну позицію особистості, пов’язану з тими чи іншими принципами організації діяльності і спілкування, значною мірою зумовлюються ступенем психічного та морального розвитку. Моральні принципи, що реалізуються в моральних судженнях тісно пов’язані з особистістю, детерміновані нею. Моральні судження завжди мають певне відношення до особистісної поведінки, оскільки людина не може повністю їх прийняти, не узгодивши з ними своїх вчинків. Тим самим виявляється особистісно-психологічний аспект ролі педагогічної комунікації у сфері розуміння дітьми моральних норм, приписів, які є основою формування моральних суджень.

До проблеми моральних суджень безпосередньо наближаються питання формування моральних переконань учня, яким завжди передують моральні почуття. На підставі цього можна констатувати, що моральні переконання є синтезом знань про обов'язкове і моральне, єдністю почуттів і вчинків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдулова Т.П. Предпосылки формирования морального сознания в старшем дошкольном возрасте: Дисс...канд. психол. наук:19.00.07. - М., 2001. - 164 с.
2. Бодалев А.А. Формирование понятия о другом человеке как о личности. - Л.: ЛГУ, 1970.- 136 с.
3. Выготский Л.С. Собрание сочинений в 6-ти томах, т.4. Динамика и структура личности подростка / Под. ред. Д.Б. Эльконина. — М: Педагогика, 1984 – 433 с.
4. Дробницкий О.Г. Мораль. Философско-энциклопедический словарь. - М., 1988. - 388 с.
5. Коломинский Я.Л. Актуальные проблемы формирования у будущих учителей психологической готовности к педагогической деятельности // Психология: Республиканский науч. сб. - Минск, 1990. - Вып. 11. - 37 с.
6. Леонтьев А.Н. Педагогическое общение. - М.: Знание, 1979. - 48 с.
7. Мур Дж. Э. Природа моральной философии. - М.: Республика, 1999. - 351 с.
8. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. - М.: Международная педагогическая академия, 1994. - 690 с.
9. Рубинштейн С.Л. Избранные философско-психологические труды: Основы онтологии, логики и психологии / Отв.ред. А.В.Брушлинский, В.А.Кольцова. - М.: Наука, 1997. - 462 с.
10. Чикалов Н.А. Развитие когнитивно-оценочных механизмов морального сознания личности: Дисс...канд. психол. наук. - Калуга, 2002. - 192 с.
11. Kohlberg L. Essays on moral development. Vol. 2: The psychology of moral development. San-Francisco: Harper & Row. 1984.

Резюме. В статье на теоретическом и методологическом уровне рассматривается роль педагогической коммуникации в процессе нравственного развития младшего школьника. С точки зрения теоретических теорий нравственного развития личности, особенностей функционирования когнитивно-оценочных структур сознания описаны особенности формирования нравственных суждений младших школьников как одного из продуктов функционирования нравственной сферы на данном возрастном этапе.

Ключевые слова: педагогическое общение, моральное сознание, нравственное самосознание, нравственные нормы, нравственные суждения.

The summary. The article deals with the pedagogical communication in the personality's moral development of process of a junior pupil. The peculiarities of moral judgments of junior pupils are revealed from the personality and the peculiarities of the functioning of structures consciousness.

Keywords: pedagogical communication, moral consciousness, moral self-consciousness, moral standard moral judgments.

Одержано редакцією 12.11.2007.

УДК: 37: 811. 161. 2

І.М. ХОМ'ЯК

КОМУНІКАТИВНІ ПРОБЛЕМИ У ПИСЕМНОМУ ДИСКУРСІ

Резюме. У статті проаналізовано причини зниження мовленнєвої вправності школярів, зумовлені недостатнім умінням використовувати у писемному дискурсі частково подібні і протилежні за змістом правила, характерні українській і російській мовам, уникати в літературному мовленні діалектно маркованих лексем.

Ключові слова: культура мовлення, усне і писемне мовлення, діалекти, транспозиція, інтерференція.

Дискурс знаходить своє вираження в різних формах мовленнєвої діяльності – усній, писемній. Важливим елементом його реалізації є застосування норм української літературної мови. З огляду на це ми задалися метою проаналізувати причини зниження культури спілкування учнівської молоді, пов'язані зі змішуванням різномовних норм і певним впливом діалектних форм.

Прийнято вважати, що літературне мовлення – це мовлення писемне, а діалектне і народнорозмовне, до якого входять також слова так званої дитячої або “шкільної мови” (вислів М.М.Пилинського), - усне. На думку В.М.Русанівського, це значно складніше: “По-перше, літературна мова нерозривно пов'язана з народнорозмовною і діалектами, причому вона не тільки вбирає їх у себе, але й віддає діалектам, і особливо народнорозмовній мові свої запаси; по-друге, деякі діалекти можуть ставати основою літературних мікромов” [9, 50]. До того ж неправомірно ототожнювати народнорозмовне мовлення з діалектним, бо воно, за даними наукових досліджень, як і літературне, - наддіалектне явище, хоча норми його дещо вільніші.

Усна форма українського літературного мовлення стоїть ближче до живого розмовного мовлення і, відповідно, поповнюється за рахунок народного і літературного мовлення. Писемне мовлення, що являє собою форму спілкування людей за допомогою графічних знаків, постає перед учнем новим у навчанні, на основі чого може бути прирівняне до інших шкільних предметів. Писемне мовлення, таким чином, засвоюється у процесі навчання і шляхом виправлення спонтанно (довільно) сформованих навичок. Такий спосіб первинного

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СПІЛКУВАННЯ	4
<i>Балл Г.О.</i> Методологічні засади використання і вдосконалювання людинознавчої термінології.	4
<i>Ложкін Г.В., Воляннюк Н.Ю., Бринзак С.С.</i> Інноваційний метод оцінки взаємовідносин у спортивній команді.	9
<i>Носков ВІ., Ефросиніна О.В.</i> Психологічні особливості освітньої діяльності в умовах корпоративного ВУЗу.	12
<i>Павелків Р.В.</i> Особливості соціально-психологічного аналізу педагогічної комунікації у формуванні моральних суджень молодших школярів.	15
<i>Хом'як І.М.</i> Комунікативні проблеми у писемному дискурсі.	19
<i>Охременко О.Р.</i> Особливості формування соціальної реальності в групі військовослужбовців.	23
<i>Турніна О.Л.</i> Вплив особливостей спілкування викладача та студента на формування професійної ідентичності особистості майбутнього психолога.	26
<i>Винославська О.В.</i> Етичні проблеми професійного спілкування викладачів технічного університету.	29
<i>Вовчик-Блакитна О.О., Гурлева Т.С., Гуменюк Г.В., Пісарєва О.В., Курганов К.В.</i> Забезпечення емоційного комфорту дитини під час спілкування у сім'ї.	33
<i>Мусатов С.О.</i> Педагогічна комунікація в контексті соціальної практики	36
<i>Литовський В.Ф.</i> Комунікація між вчителем і учнем в умовах розбудови шкільного навчання на засадах діалогу.	39
<i>Бастун Н.А.</i> Індивідуальний підхід у розвитку монологічного мовлення школярів зі сповільненим темпом психічних процесів.	44
<i>Бастун М.В.</i> Психологічні засоби розвитку комунікативної культури.	48
<i>Завгородня О.В.</i> Способи психологічної підтримки художньо обдарованої особистості	53
<i>Михальчук Н.О.</i> Концептуальні підходи до виявлення розуміння старшокласниками літературних творів.	57
<i>Рождественський А.Ю.</i> Комунікативний потенціал особистості у віковому вимірі.	62
<i>Копилов С.О.</i> Концепція діалогу М.М.Бахтіна як методологічна парадигма психологічного дослідження.	66
<i>Філоненко М.М.</i> Методологічні аспекти комунікативної компетенції лікаря.	71
<i>Російчук Т.А.</i> Зумовленість психологічного розвитку суб'єкта послідовним становленням різних культурних форм спілкування.	75
<i>Жирун О.А.</i> Моральні цінності як чинник формування комунікативної культури майбутніх редакторів.	80
<i>Виноградна О.В.</i> Чинники сприйняття глядачем насильства в художніх фільмах.	83
<i>Мединцев В.О.</i> Суб'єктне та позиційне моделювання внутрішніх діалогів.	85
<i>Куценко Г.В.</i> Образ світу в системі регуляції особистості: мовні аспекти.	89
<i>Крилова-Грек Ю.М.</i> Психолінгвістичні аспекти адекватності передачі понять іншомовних текстів.	92
Розділ 2. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СПІЛКУВАННЯ ТА ЙОГО ДІАГНОСТИКИ	95
<i>Ефросиніна О.В.</i> Мотиви і результати професійного та трудового самовизначення студентів приватного ВУЗу.	96
<i>Білик О.С., Яницур М.С.</i> Сформованість позитивного ставлення учнів початкової школи до проблеми вибору професії.	98
<i>Андрєєв О.С.</i> Фасилітація спілкування на основі інтегративного підходу.	103
<i>Касаткіна О.В.</i> Конфлікт як умова продуктивного спілкування.	107
<i>Мейтарчан С.Ю.</i> Психологічні особливості професійного спілкування менеджерів.	109
<i>Белешко М.Д.</i> Виникнення конфліктів у спілкуванні та шляхи їх розв'язання.	113
<i>Веремчук А.М.</i> Рефлексія як основа педагогічного спілкування.	117
<i>Гнатюк О.В.</i> Психологічні особливості спілкування в навчально-виховному процесі.	119
<i>Димченко Н.С.</i> Психологічні аспекти підготовки майбутнього менеджера-економіста до ефективного управлінського спілкування.	121
<i>Дубініна О.С.</i> Чинники активізуючої саморегуляції вивчення іноземної мови студентами технічного вузу. На матеріалі англійської мови.	126
<i>Колодич О.Б.</i> Проблема підвищення ефективності навчання дітей із ЗПР та оволодіння ними мовленнєвими уміннями як одна з актуальних у теорії і практиці психології і педагогіки.	128
<i>Кононець М.О.</i> Підготовка майбутніх суб'єктів підприємницької діяльності до етичного здійснення ділових комунікацій.	132

<i>Кочубей О.С.</i> Психологічні механізми набуття студентами-філологами перекладацької компетентності.	136
<i>Курыта Ю.В.</i> Розвиток креативного мислення учнів загальноосвітньої школи засобами іноземної мови.	139
<i>Пастушенко Л.А.</i> Проблема особистісного досвіду в парадигмі гуманістичної психології.	141
<i>Рикун А.А.</i> Причини виникнення конфліктів та способи їх розв'язування.	145
<i>Рудюк О.В.</i> Проблема внутрішньо особистісного конфлікту ситуації професійної деправації.	148
<i>Солодчук С.Є.</i> Комунікативна взаємодія як соціально-психологічний феномен.	152
<i>Хунавцева Н.О.</i> Розвивальні можливості евристичної бесіди як форми навчальної роботи.	155
<i>Шарапа І.С.</i> Маніпулятивне спілкування та духовний світ особистості.	159
<i>Щур О.В.</i> Вивчення репродуктивних установок та уявлень про дитячо-батьківське спілкування у студентської молоді.	163
<i>Денисюк Н.В.</i> Проблема еколого-виховного потенціалу трудового навчання у педагогічній науці.	166

Розділ 3. КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ТА ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ СПІЛКУВАННЯ

ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ.	170
<i>Воробйова Л.М.</i> Мовленнєве спілкування: психолінгвістичний і соціокультурний аспекти проблем.	170
<i>Гаєва Н.І.</i> Психолінгвістичний аспект використання слухової наочності у навчанні іноземних мов.	172
<i>Воробйова І.А.</i> Культурологічний підхід до навчання ділового спілкування.	174
<i>Мороз Л.В., Дуброва А.С.</i> Психолого-педагогічні передумови засвоєння учнями та студентами ділового іноземного мовлення.	176
<i>Мороз Л.В., Трофімчук В.М.</i> Психолінгвістичний коментар як засіб інтенсифікації навчального процесу.	178
<i>Фрідріх А.В., Дацик М.В.</i> Проблема формування особистості майбутнього спеціаліста: завдання та реалізація.	181
<i>Баталія Л.О.</i> Культурологічні та психолінгвістичні аспекти у навчанні спілкування іноземною мовою.	184
<i>Белявська О.О.</i> NLP та сугестопедія. Ефективна комунікація між викладачем та студентом.	186
<i>Богатирьова Т.В.</i> Технологія словесного впливу в процесі спілкування як компонент педагогічної майстерності вчителя іноземної мови.	189
<i>Бойко Н.Г.</i> Психологічні особливості навчання дітей дошкільного віку іноземної мови.	192
<i>Готовкіна Л.Д.</i> Психолінгвістичний аспект вербальної концептуалізації світу.	195
<i>Данилова І.Ю.</i> Психолінгвістичні проблеми прямих методів навчання усному спілкуванню іноземними мовами.	199
<i>Джава Н.А.</i> Особистісно-діяльнісний підхід у процесі навчання іноземних мов.	202
<i>Мазурок О.М.</i> Формування соціокультурної компетенції в учнів при спілкуванні іноземною мовою.	204
<i>Мезін В.Г.</i> Лінгвокультурологічний принцип спілкування при навчанні іноземної мови.	207
<i>Ніколайчук І.О.</i> Новотвір як комунікативний еквівалент у процесі номінації.	209
<i>Олесюк Л.В.</i> Реалізація психологічних принципів навчання іноземній мові.	213
<i>Перішко І.В.</i> Вплив соціокультурного компоненту на комунікативну компетентність студентів.	215
<i>Сяська Н.В.</i> Відбір лексичного мінімуму з психолінгвістичного боку.	217
<i>Фурсик Т.О.</i> Сучасний стан проблеми навчання іноземної мови на мовних спеціальностях.	220
<i>Хомицька Р.В.</i> Психологічні особливості формування когнітивного та комунікативного компонентів в онтогенетичному розвитку мовлення.	222
<i>Хомяк Т.С.</i> Психологічні особливості організації діалогічного спілкування у процесі навчання школярів іноземної мови.	226
<i>Чайка І.В.</i> Розвиток аргументації у комунікативній діяльності підлітків на уроках англійської мови.	228
<i>Черуха В.В.</i> Позитивний вплив міжмовного переносу на процес вивчення другої іноземної мови.	231
<i>Ширяєва Т.М.</i> Особливості розвитку пізнавальної діяльності студентів у процесі формуванні комунікативної компетенції.	232
<i>Яцюрник А.О.</i> Організація діалогічного спілкування на заняттях у вищій школі.	235

Розділ 4. ВІКОВІ, ГЕНДЕРНІ ТА ЕТНОПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СПІЛКУВАННЯ.

<i>Носкова О.В.</i> Гендерні проблеми збереження здоров'я студенток-матерів в процесі навчання.	240
<i>Зубілевич М.І.</i> Особливості гендерних аспектів спілкування дівчат-підлітків у навчальних закладах Великої Британії.	242
<i>Івашкевич Е.З.</i> Особливості застосування комунікативних психотехнік з метою реабілітації школярів з особистісними розладами.	245
<i>Михальчук Ю.О.</i> Типи міжкультурної взаємодії.	250
<i>Ярута Н.П.</i> Гендерні аспекти спілкування школярів.	254
<i>Ангеліс К.О.</i> Розвиток особистісної рефлексії підлітків в комунікаціях під час проведення психологічного тренінгу.	256
<i>Андрейко Б.В.</i> Перинатальні аспекти спілкування матері і дитини як двох абсолютних комунікативних партнерів.	259

Бігунова С.А. Психолого-педагогічні принципи культурологічно зорієнтованого навчання старшокласників іноземної мови.	260
Верховкіна О.Є. Розвиток мисленнєвої культури школярів в контексті діалогічного спілкування.	264
Воропаєв Є.П. Психологічні впливи режисерів на студійців дитячих театрів..	266
Ніколайчук Г.І. Можливості використання ідей комунікативної граматики в онтолінгвістиці.	271
Кирпач Н.Б. Проблема сенсу життя в ранньому юнацькому віці.	274
Крупко Т.Є. Розвиток ефективних стилів спілкування у подоланні бар'єрів професійного самовизначення у ранньому юнацькому віці.	278
Кулаков Р.С. Роль знаково-контекстного спілкування у процесі професійно-предметної та соціокультурної підтримки старшокласників.	281
Лемещук О.В. Психологічні проблеми спілкування в підлітковому віці.	285
Лукомська С.О. Комунікативна функція підліткового одягу та її значення у формуванні статево-рольової поведінки: етнокультурний аспект.	287
Мазяр В.М. Особливості розвитку мислення підлітків в пізнавальній діяльності.	291
Марчій Т.М. Врахування психолінгвістичного аспекту спілкування у підготовці вчителя іноземної мови у початкових класах.	295
Морозовська Т.Д., Дацик М.В. Психологічні проблеми спілкування на уроках мистецьких дисциплін.	298
Остапчук Н.О. Роль комунікативних процесів у формуванні ставлень молодших школярів до моральних приписів.	300
Тимофєєва Н.М. Метафора як засіб підвищення ефективності спілкування.	303
Хомутиннікова Н.Н. Особливості комунікативних очікувань молодших школярів щодо вчителя.	305
Юринець О.О. Творчий саморозвиток як чинник формування педагогічної відповідальності студента педагогічного коледжу.	308
Відомості про авторів	312

Наукове видання

ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 38

Заснований у 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Технічний редактор Третяк О.Ю.

Комп'ютерна верстка Хильчук Т.К.

Здано до набору 08.11.2007 р. Підписано до друку 30.11.2007 р.

Формат 60х84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 42,3. Замовлення № 56/1. Наклад 300.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31

Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і
трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі

Рівненського державного гуманітарного університету

33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 **Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах
освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного
гуманітарного університету. Випуск 38. — Рівне: РДГУ, 2007. — 315 с.**

ISBN 966 — 7281 — 08 — 8.

Збірник наукових праць містить статті з теоретико-методологічних, психолого-педагогічних, культурологічних та етно-психолінгвістичних проблем спілкування.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, психологів, практичних працівників освіти, керівників загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20